

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เรานั้นตั้งแต่เกิดมาจะมีขบวนการทำงานภายในร่างกายอยู่ 2 ขบวนการ คือ ขบวนการเจริญเติบโต และขบวนการเสื่อมโทรม ขบวนการทั้งสองนี้จะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ในวัยทารกและวัยหนุ่มสาว ขบวนการเจริญเติบโตจะมีมากกว่าขบวนการเสื่อมโทรม และเมื่อคนเรามีอายุมากขึ้นขบวนการเสื่อมโทรมก็จะยิ่งมากขึ้น ร่างกายเกิดการทรุดโทรมเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวที่เชื่องช้าลง หรือการได้ยินได้ฟังก็ด้อยประสิทธิภาพลงไปด้วย มนุษย์เราไม่ว่าจะมีชาติวุฒิ คุณวุฒิ ฐานะทางเศรษฐกิจ แตกต่างกันอย่างใด แต่มนุษย์เราก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือหลีกเลี่ยงความชราพัน

แม้ว่าการเกิดแก่เจ็บตายจะเป็นธรรมดาของโลก แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในปัจจุบัน ผู้สูงอายุได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั่วโลก สำหรับในประเทศไทยจากข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533 สำนักงานสถิติแห่งชาติ ได้ทำรายงานเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับประชากรผู้สูงอายุ (ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป) พบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากรกลุ่มนี้ คือในระหว่างปี 2503-2533 จำนวนประชากรทั้งประเทศเพิ่มขึ้นประมาณ 2 เท่า โดยเพิ่มจาก 26.3 ล้านคนในปี 2503 เป็น 54.5 ล้านคนในปี 2533 แต่จำนวนประชากรผู้สูงอายุ เพิ่มจาก 1.2 ล้านคน ในปี 2503 เป็น 4 ล้านคน ในปี 2533 จากเดิมที่เคยมีอัตราส่วน 4.6% ของประชากรทั้งประเทศ เพิ่มมาเป็น 7.3% ของประชากรทั้งประเทศ

นอกจากนั้นจากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ยังระบุอีกว่าในขณะที่สัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นแต่เมื่อพิจารณาต่อจำนวนประชากรวัยเด็กที่อายุต่ำกว่า 15 ปี กลับลดลงจาก 43.2% ในปี 2503 มาเป็น 28.8% ในปี 2533 เมื่อดูดัชนีผู้สูงอายุ ซึ่งหมายถึงจำนวนประชากรที่อายุ 60 ปีขึ้นไปทั้งหมดต่อจำนวนประชากรที่อายุต่ำกว่า 15 ปี ในจำนวน

100 คน ได้เพิ่มขึ้นจาก 10.7% ในปี 2503 มาเป็น 25.3% ในปี 2533 แสดงว่าประชากรวัยเด็ก 100 คน จะเป็นผู้สูงอายุถึง 25 คน (สุภาภรณ์ อัจฉมมงคล, 2538)

จากข้อมูลดังกล่าวเป็นผลมาจากสาเหตุหลัก 2 ประการ คือ

1. การวางแผนครอบครัวที่ได้ผลทำให้ปริมาณเด็กลดลง
2. ความเจริญทางการแพทย์ ทำให้อายุขัยของมนุษย์ยืนยาวออกไป และคาดว่า ในปี 2568 หรืออีก 30 ปีข้างหน้า ผู้สูงอายุไทยจะเป็น 15.7% ของประชากรทั้งประเทศ และมีจำนวนถึง 12 ล้านคน(บรรลุ ศิริพานิช, 2535)

ผลของการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนและจำนวนประชากรผู้สูงอายุ มิได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงผลกระทบทางด้านประชากรเท่านั้น หากยังส่งผลกระทบต่อไปยังระบบอื่น ๆ อันได้แก่ ระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศด้วย การเพิ่มขึ้นของสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุ ได้ส่งผลให้อัตราส่วนผู้สูงอายุที่เป็นภาระ* เพิ่มขึ้น และนั่นย่อมหมายความว่าประชากรในวัยผลิตหรือวัยแรงงานซึ่งมีอายุระหว่าง 15-59 ปี จะต้องรับภาระในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามความรุนแรงของปัญหาหรือความกดดันอันเนื่องมาจากภาระที่เพิ่มขึ้นของประชากรในวัยแรงงาน ที่จะต้องรับผิดชอบในการดูแลเลี้ยงดูผู้สูงอายุจะมีความแตกต่างกันไปในสังคมกลุ่มย่อยแต่ละสังคม

หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา สังคมไทยแต่เดิมเราจะให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมาก เนื่องจากลักษณะของครอบครัวจะเป็นครอบครัวรวม คือ ในครอบครัวจะมีทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ลูกลานรวมกัน ดังนั้นเราจึงให้ความสำคัญและเชิดพ้องในคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ และตัวผู้สูงอายุเองก็จะมีอำนาจในการอบรมสั่งสอนบุคคลที่อ่อนเยาว์กว่า เช่นเดียวกับในประเทศจีน คนชราจะเป็นผู้ที่มีสถานภาพสูงมีอำนาจและอิทธิพลในการอบรมสั่งสอนบุคคลที่อ่อนเยาว์กว่า ชาวจีนเชิดพ้องและเคารพผู้อาวุโสมาก ดังนั้น

$$\text{*อัตราส่วนผู้สูงอายุที่เป็นภาระ} = \frac{\text{จำนวนประชากรอายุ 60 ปี และมากกว่า}}{\text{จำนวนประชากรอายุ 15-59 ปี}} \times 100$$

หัวหน้าครอบครัวจึงมักเป็นชายที่อาวุโสสูงที่สุด แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนไป การติดต่อกับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศในซีกโลกตะวันตก ทำให้ประเทศไทยรับวัฒนธรรมตะวันตก เทคโนโลยีสมัยใหม่ การศึกษาแผนใหม่ ตลอดจนการพัฒนาอุตสาหกรรมและความทันสมัยเข้ามาสู่สังคมไทยในหลายรูปแบบ ซึ่งองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีผลอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นสังคมเมืองหลวง เป็นแหล่งที่ได้รับอิทธิพลจากซีกโลกตะวันตกมากที่สุด การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในความคิดความเชื่อและค่านิยมของประชากรในเมืองหลวง ได้ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของประชากรในเมืองหลวงแตกต่างไปจากประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมไทย และมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในส่วนที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชากรกลุ่มอายุอื่น ๆ ในสังคมด้วย

อนึ่ง ข้อเท็จจริงที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็คือกรุงเทพมหานครเป็นสังคมที่มีรูปแบบทางเศรษฐกิจแตกต่างไปจากสังคมชนบทอื่น ๆ ของประเทศ กล่าวคือ ลักษณะงานของประชากรในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่เป็นการประกอบอาชีพที่จะต้องสิ้นสุดลงเมื่อถึงวัยที่กำหนด ซึ่งส่วนใหญ่คืออายุ 60 ปี และนั่นย่อมหมายความว่าประชากรผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่จะถูกปลดบทบาททางเศรษฐกิจ อดกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมและลดความเกี่ยวข้องกันกับสังคมภายนอกครอบครัวลงเมื่ออายุ 60 ปี ซึ่งเร็วกว่าประชากรกลุ่มอายุเดียวกันในเขตชนบท ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในหลาย ๆ โครงการ พบว่าผู้สูงอายุในเขตชนบทยังคงทำงานในเชิงเศรษฐกิจ เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุในเขตเมือง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2523 : นภาพร ชัยวรารณ และมาลินี วงษ์สิทธิ์, 2530) และผู้สูงอายุในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศยังคงประกอบอาชีพที่มีรายได้ในสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร (คณะอนุกรรมการการศึกษา วัฒนธรรมและกิจการเพื่อผู้สูงอายุ, 2528)

การที่ประชากรอายุ 60 ปี ซึ่งถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประชากรที่เรียกว่า "ผู้สูงอายุ" ในเขตกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่ต้องออกจากการทำงานในเชิงเศรษฐกิจ หรือกระบวนการ

ผลิตได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญต่อสถานภาพ และบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรกลุ่มดังกล่าว ถึงแม้ผู้สูงอายุที่เกษียณอายุการทำงานจะได้รับบำเหน็จหรือรายได้จากการหยุดประกอบอาชีพ แต่การพำนักอาศัยในสังคมเมืองหลวง เช่น กรุงเทพมหานครซึ่งค่าครองชีพอยู่ในระดับสูง และอัตราค่าครองชีพมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ มา ทำให้ผู้สูงอายุบางรายจำเป็นต้องหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพ ปัญหาที่ผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครมักจะประสบอยู่เสมอก็คือ การแข่งขันในการทำงานมีมากขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุมักจะเสียเปรียบผู้ที่มียุคน้อยกว่าและมีการศึกษาดีกว่า นอกจากนี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อระดับความต้องการของผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์และมีฝีมือในการทำงานลดลง ซึ่งเป็นการซ้ำเติมปัญหาการไม่มีงานทำของผู้สูงอายุให้มีเพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงมีแนวโน้มว่าผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานครน่าจะเปลี่ยนสถานภาพจาก "ผู้ให้" แก่ครอบครัวและสังคมมาเป็น "ผู้รับ" จากครอบครัวและสังคมแทน ทั้ง ๆ ที่ประชากรผู้สูงอายุกลุ่มนี้อาจจะยังมีความต้องการที่จะทำงานและมีความสามารถที่จะเป็น "ผู้ให้" ทางด้านเศรษฐกิจแก่ครอบครัวและสังคมได้อีกระยะหนึ่ง

นอกเหนือจากการเป็นสมาชิกของครอบครัวแล้ว ผู้สูงอายุมักยังมีสิทธิและหน้าที่ต่อสังคมส่วนรวมในฐานะที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ด้วย แต่เนื่องจากการเกษียณอายุการทำงานมีผลให้สังคมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่แคบลง และผู้สูงอายุต้องจำกัดแวดวงสังคมของตนเองเหลือเพียงการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว ด้วยเหตุนี้บทบาทของผู้สูงอายุจึงถูกจำกัดให้เหลือเพียงบทบาทของผู้มีอาวุโสในครอบครัว ผลที่ตามมาก็คือการเกิดปัญหาสังคมจิตวิทยาในหมู่ผู้สูงอายุ เพราะผู้สูงอายุจะเกิดความรู้สึกเสียสถานภาพเดิมของตนในสังคม เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้ที่ไม่มีประโยชน์ ขาดเพื่อนในวัยเดียวกันที่เข้าใจปัญหาและมีรสนิยมแบบเดียวกัน ทำให้เกิดปัญหากับบุตรหลานหรือสมาชิกในครอบครัว ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับครอบครัวและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้ (ศิริวรรณ ศิริบุญ และ มาลินี วงษ์สิทธิ์, 2535) แต่อย่างไรก็ตามปัญหาของคนชราโดยทั่ว ๆ ไปมีดังต่อไปนี้ (สุพัทธรา สุภาพ, 2523)

1. ความเสื่อมโทรมทางร่างกายและสุขภาพ เมื่อคนมีอายุย่างเข้าสู่วัยชรา สภาพร่างกายจะเสื่อมโทรมไปด้วย ตา เริ่มมัวมองเห็นไม่ชัด หูไม่ค่อยได้ยิน ลิ้นไม่

ค่อยได้รส ประสาทต่าง ๆ เริ่มทำงานไม่เต็มที่ กำลังต้านทานต่างๆ ลดลง จิตใจก็อ่อนเพลีย และมักจะสนใจสุขภาพของตนลดน้อยลง คือปล่อยเลยตามเลย มีความรู้สึกที่ตัวเองแก่แล้ว ลักษณะเช่นนี้ถ้าเกิดในตัวคนชราคนใดแล้ว จะมีเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงจุดที่หมดอาลัยตายอยาก แม้แต่อาหารการกินก็ไม่สนใจ ร่างกายก็จะอ่อนแอจิตใจจะหงุดหงิด อารมณ์เสี้ง่าย และเกิดโรคอื่นตามมาได้ง่าย

2. การสูญเสียหน้าที่ทางเศรษฐกิจ ในสังคมอุตสาหกรรม โอกาสการทำงานของคนชราได้ลดน้อยลง เพราะสังคมแบบนี้จะพยายามจัดการทำงานแบบมีประสิทธิภาพ เช่น มีโบนัส มีรางวัลกับคนที่ทำงานดีเด่น คนงานจึงได้รับการเลือกเฟ้นในการเข้าทำงาน และจะทำงานช่วงระยะที่เขาผลิตได้มากที่สุดเท่านั้น และมีแนวโน้มจะขจัดคนงานออกเมื่อถึงเวลาอันสมควร ทำให้ไม่มีที่สำหรับคนงานที่มีอายุ นอกจากนี้คนงานก็ไม่ต้องใช้มาก เพราะใช้เครื่องจักรแทน

อายุจึงเป็นอุปสรรคในการทำงาน และแต่ละสังคมก็กำหนดอายุขั้นสูงไว้ เช่น 60, 65 ปี เป็นต้น สำหรับไทยเรากำหนดไว้ 60 ปี สภาพเช่นนี้ไม่เหมือนกับสังคมแบบเกษตรกรรมที่ญาติพี่น้องมารวมกันเป็นหน่วยของสังคม และให้ความสำคัญแก่ผู้อาวุโสแม้จะผ่านวัยทำงานไปแล้วก็ตาม หรือในระบบเจ้าขุนมูลนาย นายจ้างก็จะให้การดูแลลูกจ้างในยามที่ชราภาพ

การขาดรายได้เป็นปัญหาสำคัญแก่คนชรามาก โดยเฉพาะถ้าเป็นฝ่ายยามวัยชรา ยิ่งประสบปัญหาทางเศรษฐกิจมากขึ้น และโดยทั่วไปมักจะมีแม่ฝ่ายมากกว่าพ่อฝ่าย และหญิงฝ่ายก็มักจะไม่แต่งงานใหม่ เพราะอายุมากแล้ว จึงควรเป็นหน้าที่ของลูกหลานที่จะให้การเลี้ยงดูถ้าไม่มีรายได้อื่นใด

3. การขาดความรักความเอาใจใส่ คนชราเปรียบเสมือนต้นไม้ ที่ต้องการน้ำ แสงแดดและปุ๋ย ความรักความเอาใจใส่เป็นสิ่งช่วยให้ชีวิตคนชรามีความหมาย คนชราไม่ต้องการมีชีวิตที่ได้อาหารกินไปวันหนึ่ง ๆ แต่ต้องการความรักจากลูกหลาน โดยการแสดงความเอาใจใส่บ้าง โดยเฉพาะในครอบครัวตะวันตกมักจะขาดความรักความอบอุ่น แม้เศรษฐกิจจะพออยู่ได้ เช่น รับเงินประกันความมั่นคงทางสังคมหรือประจำสงเคราะห์ ซึ่งก็ไม่เพียงพอ เพราะความต้องการทางด้านจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าคนชราแม้แต่ความเปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง คนชรานั้นจะอายุสั้นเร็วขึ้น

4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

4.1 การเปลี่ยนเป็นครอบครัวขนาดเล็ก ที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและลูก ซึ่งมีความเป็นอิสระเสรีภาพ ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยคนชรา คนชราจึงถูกทอดทิ้ง ซึ่งผิดกับสมัยก่อน คนชรามีความสำคัญต่อครอบครัว เพราะเป็นผู้อบรมสั่งสอนลูกหลาน ช่วยทำงานในบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ลูกหลานก็มีหน้าที่ดูแลพ่อแม่ที่แก่แล้ว มีหน้าที่ตอบแทนบุญคุณโดยให้เงินทำนุใช้ และให้ความเคารพตลอดจนเลี้ยงดูท่านอย่างสมแก่อัตภาพ

4.2 ค่านิยม (Value) สมัยก่อนผู้อ่อนอาวุโสต้องเคารพผู้อาวุโส ปัจจุบันมีแนวคิดที่ว่า คนชราล้าสมัย คร่ำครึ ความคิดไม่ก้าวหน้า ฯลฯ และถ้าเป็นสังคมแบบให้เด็กมีเสรีภาพแล้ว ลูกหลานมักจะวิจารณ์ความคิดของปู่ ย่า ตา ยาย จึงเกิดปัญหาว่าจะทำอย่างไรให้คน 3 ช่วงอายุนี้เข้ากันได้

4.3 การอพยพเคลื่อนย้าย ทำให้ความผูกพันและความปรองดองในบ้านไม่แน่นแฟ้น เช่น คนที่อพยพหางานทำไปเรื่อย ๆ แล้วแต่ใครจะว่าจ้าง หรือบุคคลที่ชอบเคลื่อนย้ายเปลี่ยนที่อยู่บ่อย ๆ คนชราจึงถูกทอดทิ้งให้อยู่อีกทางหนึ่งโดยไม่ได้รับการเอาใจใส่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดสำหรับไทยเราก็คือ พวกรักรวมกรที่อพยพมาจากภาคต่าง ๆ แล้วทิ้งลูกเมียพ่อแม่ไว้เบื้องหลัง แล้วหายไปนาน ๆ โดยไม่คำนึงว่าพ่อแม่ลูกเมียจะอยู่กันอย่างไร

จากจำนวนของคนชราที่จะมีเพิ่มมากขึ้น และอาจจะมามีปัญหาเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว จึงมีผู้ทำการศึกษาปัญหาและความต้องการของคนชราในสังคมไทย เพื่อแสวงหาลู่ทางในการตอบสนองและเพื่อวางแผนดำเนินงานเพื่อบรรเทาปัญหาดังเช่น สุกตราบา สุกภาพ

ความต้องการของคนชรา

ความต้องการขั้นมูลฐานของคนชรา คือ (สุกตราบา สุกภาพ, 2523)

1. ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ
2. ความต้องการในเรื่องที่อยู่อาศัย
3. ความต้องการในด้านอนามัย
4. ความต้องการทางด้านแรงงาน
5. ความต้องการความรัก ความเคารพ ความอบอุ่น ความเอาใจใส่

1. ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ คือ ต้องการได้รับความช่วยเหลือทางด้านการเงิน เช่น ลูกหลาน หรือญาติอาจให้การเลี้ยงดูตามสมควรแก่อัตรา ถ้าหากคนชราไม่มีรายได้อื่นใด แต่ถ้ามองในด้านความมั่นคงทางสังคม ก็ต้องเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องมีการสวัสดิการแก่คนชรา เช่น การให้บำนาญบ้านอนุการสงเคราะห์คนชรา หรือการประกันคนชรา เพื่อให้ทุกคนมีรายได้ยามชราภาพ

2. ความต้องการในด้านที่อยู่อาศัย โดยให้คนชราที่มีที่พัก เช่น อาจจะมีอยู่ในบ้านของตัวเองหรือของลูกหลาน ญาติพี่น้อง หรือในสถานสงเคราะห์ของรัฐหรือเอกชน

3. ความต้องการในด้านอนามัย คนชราจะมีสภาพร่างกายอ่อนแอกว่าหนุ่มสาว จึงเป็นหน้าที่ของลูกหลานจะต้องให้การเอาใจใส่ ซึ่งในหลายประเทศก็มีบริการด้านนี้อย่างจริงจัง โดยรัฐบาลให้บริการทางด้านประกันสุขภาพแก่คนชรา เช่น สหรัฐอเมริกาและประเทศทางยุโรป เป็นต้น

4. ความต้องการในด้านการงาน การมีงานทำมีความหมายแก่คนชรามาก เพราะเป็นที่มาของรายได้ และเป็นการใช้เวลาให้หมดไป ใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์ เป็นการป้องกันความเบื่อหน่าย มีเพื่อที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงความสามารภเพื่อให้คนอื่นยอมรับหรือเคารพนับถือ เพราะคนชราบางคนทำงานไม่ใช้หวังเงิน แต่ทำเพื่อฆ่าเวลาเพื่อความภูมิใจมากกว่า

5. ความต้องการความรัก ความเคารพ ความอบอุ่น ความเอาใจใส่ เป็นสิ่งที่ทุกวัยเฝ้าหา ยิ่งในคนชราแล้วความต้องการจะมากขึ้น เพราะเป็นวัยที่เรียกว่าไม้ใกล้ฝั่ง ความตายอยู่ใกล้เข้ามาทุกที เป็นวัยที่อยากจะมีคนรักและอยากจะถูกรัก เช่น อยากให้ลูกหลานญาติพี่น้องนึกถึงตนและเอาใจตนบ้าง เช่น มาพูดจา กอด จูบ ทำอะไรให้กิน หรือถ้าคนชราทำอะไรให้กินก็ชมเชยบ้าง เป็นต้น เป็นการให้กำลังใจและตอบแทนบุญคุณที่ได้ทุ่มชีวิตให้มา เพื่อให้นักชรามีความสุขในบั้นปลายของชีวิตบ้าง

ดร.เออร์วิง ลอดจ์ (อ้างถึงใน พุทธชาติ ราชปริษา, 2523) แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ได้ศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไป ของต่างประเทศ และได้เสนอผลการศึกษาไว้ ดังนี้

ความต้องการด้านกายภาพ ได้แก่

1. ต้องการมีสุขภาพดี
2. ต้องการมีบุคลิกลักษณะที่ดี
3. ต้องการมีความสบาย
4. ต้องการความมั่นคงในวัยชรา
5. อยากแสดงบุคลิกภาพ
6. อยากชื่นชมความสวยงาม
7. ไม่อยากเสียกำลังกาย
8. ไม่อยากเสียแรงงาน
9. ไม่อยากเสี่ยงอันตราย

ความต้องการด้านจิตใจ ได้แก่

1. ต้องการมีความภาคภูมิใจในความสำเร็จ
2. ต้องการมีความนิยม
3. ต้องการคำชมเชยจากคนอื่น
4. ต้องการมีความสุขเพิ่มขึ้น
5. ต้องการมีความมั่นใจในตนเอง
6. ต้องการเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่น
7. ต้องการเป็นคนที่มี "หนึ่ง" ในกรณีต่าง ๆ
8. ต้องการเป็นผู้ที่คนเคารพนับถือ
9. ไม่อยากกังวล
10. ไม่อยากสงสัย
11. ไม่อยากอาย
12. อยากชนะใจคนอื่น

ความต้องการด้านครอบครัวและการงาน ได้แก่

1. ต้องการมีเงิน

2. ต้องการมีเวลา
3. ต้องการมีความก้าวหน้าในการทำงาน
4. ต้องการเป็นพ่อแม่ที่ดีของลูก
5. ต้องการเป็นผู้ที่มีความสามารถ
6. อยากพัฒนาตนเอง

ความต้องการด้านสังคม ได้แก่

1. ต้องการเป็นผู้ที่เข้าสังคมได้
2. ต้องการ เป็นคนที่ทันสมัย
3. ต้องการ เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม
4. ต้องการ เป็นคนที่มีสิ่งของที่น่าภูมิใจ
5. ต้องการ เป็นผู้ที่มีเพื่อน
6. อยากมีความเท่าเทียมกับคนที่มีความเสี่ยง

จากปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น การจะแก้ไขได้ คงต้องอาศัยการจัดการสิ่งแวดล้อมและการดำเนินงานของสถาบันต่าง ๆ ในสังคม และ สื่อมวลชนก็เป็นสถาบันหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลสูงในปัจจุบัน โดยเฉพาะสื่อมวลชนด้านโทรทัศน์ โทรทัศน์เป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่ง ซึ่งสามารถเผยแพร่ความรู้ข่าวสารไปสู่ประชาชนจำนวนมากได้ โดยสามารถเผยแพร่ไปได้ทุกสังคมทุกระดับชั้น ทุกเพศทุกวัย สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการดำรงชีวิตในสังคมได้ ซึ่งจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุไม่ว่าจะเป็นทางด้านสุขภาพร่างกาย ทางด้านจิตใจ ความเหงา การโดดเดี่ยว การสูญเสียคู่สมรส การสูญเสียรายได้ ซึ่งเกิดจากการปลดเกษียณและการขาดการติดต่อกับสถานที่ทำงาน โดยเฉพาะการโดดเดี่ยวทำให้ผู้สูงอายุขาดการเปิดรับข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ปัญหาด้านร่างกาย เช่น สายตา ทำให้เป็นการยากในการเปิดรับข่าวสารจากสื่ออื่น ๆ ยกเว้นสื่อมวลชนด้านโทรทัศน์ ดังนั้นจึงพบว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่ชมโทรทัศน์มากกว่าวัยอื่น (Davis & Westbrook, 1985) นอกจากนี้จากการศึกษาทิศทางของโทรทัศน์กับผู้ชมสูงอายุในต่างประเทศพบว่าหญิงชราจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับ

โทรทัศน์มากกว่าผู้ชมวัยอื่น และคนชราส่วนใหญ่จะชอบดูข่าวและสวัสดิการสาธารณะโดยมีเจตนาเพื่อประโยชน์กับตัวเอง คือใช้เป็นเพื่อนและใช้เวลาให้มีความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Rubin และ Rubin ซึ่งพบว่าการชมโทรทัศน์เป็นกิจกรรมยามว่างของผู้สูงอายุรายการที่คนสูงอายุชอบดูคือรายการข่าวและรายการด้านสวัสดิการสาธารณะต่างๆ ในขณะที่เดียวกันก็ชอบดูเกมส์โชว์ รายการเพลง ละคร และบางทีก็เป็นรายการตลก (Bower, 1973; Chaffee and Wilson, 1975; Donowski, 1975; Davis, 1971; Davis and Edwards, 1975; Davis et al, 1976; Korzenny and Neuendorf, 1980; Meyersohn, 1961; Rubin and Rubin, 1981; Schramm, 1969 and Young, 1979 อ้างถึงใน Rubin และ Rubin, 1982) และเขายังได้วิจัยพบว่า แรงจูงใจที่คนสูงอายุชอบดูโทรทัศน์ ก็คือเพื่อสนองความต้องการในการรับรู้ข่าวสาร เพื่อการบันเทิง เพื่อใช้เป็นเพื่อนแก้เหงา และเพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่มีราคาถูก และสามารถหาได้โดยง่าย โดยจะใช้เวลาในการดูโทรทัศน์วันละประมาณ 5 ชั่วโมง รายการที่ชอบดูคือ รายการข่าว, เพลง, นิตยสารทางอากาศ, ละคร, เกมส์ และทอล์คโชว์ ตามลำดับแต่ที่เขาเห็นว่าหน้าที่หลักที่สำคัญของโทรทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุคือ เพื่อใช้เป็นเพื่อนแก้เหงาเพื่อทดแทนการสื่อสารที่ว่างเปล่าในแต่ละวันของผู้สูงอายุ (Rubin และ Rubin, 1982)

และยังได้มีนักวิจัยหลายท่านศึกษาพบว่าผู้สูงอายุจะให้ความสนใจกับโทรทัศน์เป็นพิเศษ และโทรทัศน์จะนำเสนอบทบาทใหม่และท้าทาย ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความคิดสร้างสรรค์ และเกิดความต้องการข่าวสารเกี่ยวกับวิธีที่นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และเกิดความสำเร็จในชีวิต (Marie-Louise Mares and Joanne Cantor, 1992)

Davis และ Edwards ได้สรุปหน้าที่ของโทรทัศน์ที่มีต่อผู้สูงอายุดังนี้ (Rubin, 1982)

1. โทรทัศน์เปรียบเสมือนหน้าต่างไปสู่โลก, เชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว
2. การจัดวางแผนการชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ ทำให้แต่ละวันมีความหมาย

3. การชมรายการโทรทัศน์ทำให้รู้สึกว่าได้ทำอะไรบางอย่าง หรือเป็นงานอย่างหนึ่ง
4. เป็นสื่อที่มีคุณลักษณะส่วนตัว ให้ความรู้สึกเป็นเพื่อน

จากการศึกษาในต่างประเทศที่ผ่านมาดังกล่าว จึงอาจคาดได้ว่าโทรทัศน์จะสามารถตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของผู้สูงอายุได้ และยังมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการเผยแพร่ข่าวสารตลอดจนความบันเทิงต่าง ๆ ไปยังผู้สูงอายุ แต่สำหรับในประเทศไทยเองในวงการสื่อมวลชนด้านโทรทัศน์ยังให้ความสนใจกับผู้สูงอายุค่อนข้างน้อย กล่าวคือ ยังมีรายการโทรทัศน์ ซึ่งผลิตขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุอย่างมาก ทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ โดยผู้ผลิตรายการเองซึ่งเป็นคนที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว ได้มีมุมมองเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ในมุมมองของตนเอง โดยที่ยังไม่มีความเข้าใจที่ถ่องแท้ถึงความรู้สึกและความเป็นจริงของผู้สูงอายุว่าเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น การใช้ผู้แสดงที่มีอายุน้อยมารับบทผู้สูงอายุ หรือการเขียนบทให้ผู้สูงอายุเป็นตัวตลกขบขันของวัยอื่น นอกจากนี้ในเรื่องรูปแบบของรายการก็ยังคงมีความคิดผูกติดอยู่ว่ารายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุควรมีรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ต้องใช้เทคนิคอะไรมาก ซึ่งเป็นมุมมองของตนเอง นอกจากนี้ผู้สนับสนุนรายการยังให้ความสำคัญค่อนข้างน้อย ผู้ผลิตรายการส่วนใหญ่จึงหันไปผลิตรายการตอบสนองบุคคลกลุ่มอื่นมากกว่า

จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยในฐานะนักนิเทศศาสตร์ และเป็นผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ให้กับรัฐบาล จึงมีความเห็นว่าในอนาคตเราควรมีรายการโทรทัศน์สำหรับผู้สูงอายุให้มากขึ้น ทั้งปริมาณและคุณภาพ แต่เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มผู้ชมที่มีลักษณะพิเศษ มีปัญหาที่มีความต้องการ แตกต่างจากวัยทั่วไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อีกทั้งที่ผ่านมาเรายังขาดข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมและความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ จึงทำให้รายการโทรทัศน์สำหรับผู้สูงอายุยังไม่ได้รับความสำเร็จเท่าที่ควร

เพื่อให้การจัดทำรายการโทรทัศน์ สำหรับกลุ่มเป้าหมายพิเศษ เช่นกลุ่มผู้สูงอายุนี้ มีเนื้อหา รูปแบบ และวิธีการนำเสนอ ที่สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้รับสารในขั้นผู้วิจัยจึงเลือกสำรวจพฤติกรรมและความต้องการการรับชมรายการโทรทัศน์

ของผู้สูงอายุ โดยพิจารณาในด้านประเภท เนื้อหา และรูปแบบในการนำเสนอ และศึกษาเปรียบเทียบ ความแตกต่างทางด้านคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา อาชีพเดิม และสถานภาพทางเศรษฐกิจที่มีต่อการรับชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ ในเขตกรุงเทพมหานคร เพื่อนำข้อมูลที่ได้เป็นแนวทางในการพัฒนาปรับปรุง และผลิตรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุจำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ
2. เพื่อศึกษาความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุจำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ

สมมติฐานในการวิจัย

1. พฤติกรรมการรับชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุแตกต่างกันตามเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ
2. ความต้องการรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุแตกต่างกันตามเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และสถานภาพทางเศรษฐกิจ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาพฤติกรรมการรับชมรายการโทรทัศน์ เฉพาะทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ที่ออกอากาศในส่วนกลางทั้ง 5 ช่อง คือ ช่อง 3 ช่อง 5 ช่อง 7 ช่อง 9 และช่อง 11

ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้สำรวจเฉพาะผู้สูงอายุ ที่มีถิ่นอาศัยในกรุงเทพมหานคร และเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในโรงพยาบาลสังกัดกรุงเทพมหานครเท่านั้น

นิยามศัพท์

ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง
พฤติกรรมกรรมการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ หมายถึง อุปนิสัยการชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ ได้แก่ สถานที่รับชม ความบ่อยครั้งในการชม ช่วงเวลาในการชม จุดมุ่งหมาย ตลอดจนความชอบในรายการประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นเป็นประจำ

ความต้องการรายการโทรทัศน์ หมายถึง สิ่งที่คาดหวังอยากจะได้รับจากการชมโทรทัศน์ ได้แก่ ความต้องการในด้านเนื้อหา และความต้องการในด้านรูปแบบและวิธีการนำเสนอ

ประเภทของรายการ หมายถึง ลักษณะโดยรวมของรายการทั้งหมดว่ามีจุดมุ่งหมายไปในแนวใด เช่น ข่าวสาร ความรู้ หรือความบันเทิง เป็นต้น

เนื้อหาของรายการ หมายถึง ประเด็นเนื้อเรื่องที่น่าสนใจในรายการด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านสุขภาพ อนามัย กฎหมาย การเมืองการปกครอง เป็นต้น

รูปแบบของรายการ หมายถึง ลักษณะการนำเสนอด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น สัมภาษณ์ สาระคดี ละคร หรือมีหลายแบบในรายการเดียวกัน

วิธีนำเสนอ หมายถึง กระบวนการที่จะนำเอาเนื้อหา เรื่องราว ไปสู่ผู้ชมด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ให้ความรู้สอดแทรกบันเทิงหรือให้ความบันเทิงสอดแทรกความรู้ เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลของการวิจัยครั้งนี้ จะทำให้ทราบพฤติกรรมและความต้องการในการรับชมรายการโทรทัศน์ของผู้สูงอายุ ได้แก่ ประเภทของรายการ รูปแบบการนำเสนอ ความยาวและเนื้อหา เพื่อเป็นแนวทางในการจัดและผลิตรายการโทรทัศน์สำหรับผู้สูงอายุ ให้สอดคล้องกับความต้องการดังกล่าวและมีประสิทธิภาพ

2. ผลของการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่สนับสนุนกิจการผู้สูงอายุในการวางแผน การจัดทำโครงการต่าง ๆ และจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจค้นคว้าข้อมูลด้านรายการโทรทัศน์สำหรับผู้สูงอายุด้วย

สำหรับผู้วิจัยเอง นอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้วิจัยเพื่อค้นหาความจริงแล้ว ยังมีบทบาทเป็นผู้นำผลการวิจัยไปใช้อีกด้วย กล่าวคือ เป็นผู้วางแผนและผลิตรายการโทรทัศน์ เพื่อการศึกษาของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ก็จะได้ทราบความต้องการของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนารายการ ให้ผู้สูงอายุได้รับสาระความรู้และความเพลิดเพลิน และเป็นประโยชน์ในการนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนช่วยยกฐานะความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น